

ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто концептуальні основи, змістові особливості та специфіку організації тренінгу розвитку духовного потенціалу педагога в системі післядипломної освіти. Доведено, що тренінг дає змогу досягти підвищення рівня усвідомлення вчителем духовного потенціалу, його етичної, естетичної та розумової складових, сформувати вміння актуалізації духовних можливостей у професійному та особистісному житті.

Ключові слова: духовний потенціал, післядипломна освіта, тренінг.

Перед системою післядипломної освіти педагогічних працівників в умовах духовної кризи сучасного суспільства постає завдання сприяти не тільки формуванню професійної компетентності вчителів, а й розвитку їх духовної сфери. В процесі професійної діяльності та соціального функціонування вчитель стає схильним до недовіри, упередженого ставлення до учнів, концентрації на недоліках людини, її морального засудження, презирства до слабостей; змінюється світосприймання вчителя, ставлення до самого себе та інших людей. Далеко не завжди зміни в особистості вчителя є позитивними, все частіше вони справляють руйнівний вплив на його духовну спрямованість. Педагоги потерпають від емоційного вигорання, яке супроводжується негуманним ставленням до учнів, негативною оцінкою дійсності, власної діяльності тощо. Виникає потреба підтримки духовної серцевини особистості вчителя в післядипломному педагогічному процесі.

Вивчаючи шляхи реформування системи післядипломної освіти, В. Семиченко вказує на “необхідність зміни ракурсу навчання з інформаційної складової на соціокультурну, ціннісну, особистісно-розвивальну” [5]. Серед необхідних нововведень науковець підкреслює формування мотивації неперервного особистісного саморозвитку вчителів, “проникнення в їх глибинні смисли та значення: загальнолюдські, професійні, особистісні”, “засвоєння ефективних стратегій та технік самореалізації, життєтворчості в провідних сферах життя (професійній діяльності, соціальному середовищі та ін.)” [5].

Одним з напрямів реформування післядипломної освіти є технологічний, який орієнтує на запровадження в навчальний процес нових технологій, серед яких значне місце посідають технології особистісного розвитку спеціаліста, тренінгові технології. У зв’язку з цим необхідним є визначення специфіки тренінгової роботи з учителями в системі післядипломної педагогічної освіти для розвитку їхніх духовних потенціалів.

Теоретико-методологічні основи тренінгової роботи в системі освіти розробили дослідники в галузі психології – І. Вачков, Ю. Ємельянов, Ю. Пахомов, Л. Петровська та ін.

Різноманітні аспекти тренінгів розглянуто в наукових працях зарубіжних (М. Кіпніс, Е. Крістофер, Р. Кропп, Г. Паркер, К. Рудестам, Л. Сміт,

С. Стаут, Дж. Стюарт, К. Фопель ін.) та вітчизняних (М. Артюшина, Р. Безпальча, Г. Бевз, О. Гречишкіна, Л. Животовська, С. Калашнікова, Л. Карамушка, В. Кутішенко, С. Шашко, В. Федорчук та ін.) вчених. Специфіку застосування тренінгів у процесі післядипломної освіти педагогів вивчають Л. Карамушка, Л. Оліфер, В. Семиченко, С. Терницька, Л. Харченко та ін.

Духовний розвиток особистості є центром досліджень багатьох сучасних психологів (І. Бех, М. Боришевський, О. Зеличенко, О. Климишин, Н. Коваль, Н. Кордунова, О. Любченко, В. Москалець, Б. Нічипоров, Е. Помиткін та ін.) та педагогів (І. Бужина, О. Горожанкіна, К. Журба, І. Зязюн, Є. Коцюба, В. Кудрявцева, Ж. Петрочко, М. Сова, К. Фоменко, С. Черніков, Н. Чепіга, Г. Шевченко та ін.), але розвиток духовного потенціалу вчителя в системі післядипломної освіти залишається недостатньо висвітленим у наукових працях.

Метою статті є висвітлити концептуальні основи та структуру тренінгу розвитку духовного потенціалу вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

Слово “тренінг” походить від англійського to train, що означає “навчати, виховувати, виробляти навички”. Тренінг як сучасний метод навчання і розвитку особистості та її відносин використовується в різних ланках освіти, в післядипломній педагогічній освіті зокрема. Існує багато визначень поняття “тренінг”, одне з яких запропоноване С. Макшановим: “Тренінг – це багатофункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини” [4, с. 29]. Короткий психологічний словник визначає тренінг як “сукупність групових методів формування вмінь і навичок самопізнання, спілкування і взаєморозуміння людей у групі” [2, с. 212].

Під тренінгом у системі післядипломної педагогічної освіти Л. Оліфіра розуміє “форму організації навчального процесу на основі суб’єкт-суб’єктної взаємодії його учасників (педагога-тренера й осіб, які навчаються), їх досвіду та знань і активних методів навчання з метою розвитку й формування (нових) життєвих та особистісно-професійних компетентностей” [3].

Специфіка тренінгу залежить від концептуальної основи, на якій будується робота. Так, відповідно до психодинамічного підходу, тренінг дає змогу:

- раціонально підійти до аналізу власної поведінки та поведінки оточення, краще усвідомити себе та сутність взаємодії з оточуючими (транзактна основа);
- через інсценування власних проблем досягти інсайту, катарсису (емоційного очищення), кращого розуміння ситуації та позбавитися від неефективних стереотипів поведінки (психодраматична та рольова основа);
- через роботу з тілом, аналіз внутрішніх відчуттів прийти до кращого розуміння себе і своєї суті (тілесно орієнтована основа).

Згідно з поведінковим підходом, тренінг спрямований на визначення неефективних та апробування в безпечних умовах нових видів поведінки.

Успішні дії учасників тренінгу закріплюються позитивною реакцією групи, а неефективні – негативним підкріпленням. Здійснюється “репетиція успішної поведінки”, “організовується успіх”, зворотний зв’язок.

На відміну від попередніх підходів, у яких людина постає як недосконалий об’єкт для впливу, гуманістичний базується на визнанні унікальності та самоцінності кожної особистості. Виходячи з гуманістичної основи, тренінг дає можливість усвідомити цінність власного існування, прийняти відповідальність за свої вчинки і привести у відповідність спосіб буття людини її внутрішній природі.

Незважаючи на різні концептуальні основи, всі види тренінгів мають багато спільного, у тому числі тренінговий ефект.

Ефект тренінгу полягає в: оптимізації комунікативних здібностей, навичок спілкування, прийомів міжособистісного оцінювання; розвитку соціально-психологічної компетентності, вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, розуміти інших людей, обирати і реалізовувати різні способи взаємодії; розвитку емпатії, вміння ставити себе на місце партнера. Крім цього, важливими є такі ефекти тренінгу, значущі для духовного зростання особистості:

- розширення самосвідомості;
- розвиток внутрішньої та зовнішньої свободи, зменшення кількості штампів;
- підвищення самооцінки та впевненості в собі;
- розвиток уяви, вміння нестандартно мислити;
- підвищення пошукової активності, формування орієнтації на активну пошукову позицію.

Л. Петровська відзначає, що досвід переживань, набутий у груповій роботі, дає змогу розвинути гуманістичну установку щодо партнерів, активність, вміння саморегуляції, усвідомити спілкування як цінність, покращити здатність до самовираження.

Т. Зайцева, аналізуючи відмінне та спільне різних підходів до тренінгів, робить висновок про наявність тотожної логіки побудови тренінгового процесу. На першому етапі тренінгу відбувається усвідомлення неконструктивних моделей поведінки, саморозуміння (діагностичний етап). На другому етапі будуються оптимальні моделі поведінки в різноманітних ситуаціях. На третьому – поведінка учасників тренінгу модифікується, наближується до еталона, який закріплюється у внутрішньому плані [1].

Якщо для розвитку духовного потенціалу педагогів ми обираємо гуманістичну концептуальну основу тренінгу, то логіка його здійснення буде проходити шляхом усвідомлення й обговорення особистісної самооцінки, ставлень, ідеалів, поведінки, їх відповідності власній духовній сутності, вічним цінностям; прийняття своєї духовної природи, закріплення основних принципів взаємодії на основі самоактуалізації.

Згідно з гуманістичними принципами було розроблено тренінг розвитку духовного потенціалу вчителя. Концептуальна основа тренінгу базується на провідній ідеї про те, що духовний потенціал вчителя в післядип-

ломному педагогічному процесі розвивається шляхом поглиблення розуміння суб'єктом власної духовної сутності та способів її самоактуалізації у професійному та особистісному житті в умовах духовної взаємодії.

Концептуальну основу тренінгу становлять:

- ідея гуманізації (сходження до особистості, до людини як найвищої цінності);
- ідея креативності (забезпечення умов психологічної безпеки й свободи для творчості, прийняття безумовної цінності індивіда, відмова від зовнішнього оцінювання, емпатійне розуміння);
- ідея інтегративності (поєднання всіх видів і форм організації діяльності, які дають змогу збагачувати морально-естетичну сферу педагога);
- ідея рефлексивності (розвиток осмислення й подолання проблемних ситуацій, здатності набувати нові смисли й цінності, адаптуватися в незвичних міжособистісних системах відносин, ставити й вирішувати неординарні професійно-педагогічні та духовно-практичні завдання);
- актуалізація цінностей і смислів особистості шляхом художнього сприйняття, індивідуальної та спільної творчості, колективної роботи зі створеними образами, арт-педагогічних ігор;
- усвідомлення морально-етичних, естетичних, комунікативно-рефлексивних основ особистості в процесі діалогу;
- сприяння соціокультурній адаптації шляхом розвитку вмінь духовної взаємодії;
- трансформація досвіду, сконцентрованого в мистецтві шляхом його візуально-образної реконструкції в індивідуально-особистісній смислові утворення, які збагачують життєвий досвід особистості.

Актуалізація абсолютних цінностей та їх реалізація в індивідуальній або сумісній творчій діяльності дає змогу створити умови для здійснення ціннісного вибору та створення відносин з оточенням.

В основу тренінгової роботи покладено такі принципи педагогічних арт-технологій, як:

- принцип емоційно-ціннісної спрямованості художньо-продуктивної активності суб'єкта;
- принцип опори на суб'єктивну діяльність, що передбачає організацію предметно-практичної, особистісно значущої діяльності в певному соціальному контексті, на емоційно-позитивному фоні;
- принцип надситуативної активності (створення експериментальних ситуацій, у яких засвоюються нові цінності, емоції, поведінка, новий досвід);
- принцип опори на педагогічну субкультуру;
- принцип цілісності всіх організаційних форм і змісту виховання на всіх рівнях;
- принцип інтегративності впливу (педагогічних можливостей різних видів мистецтва);
- принцип полюсності впливу (контакт зі світом цінностей та анти-цінностей);

- принцип повторності;
- принцип гуманізації.

Зміст тренінгу розроблено на основі розуміння сутності духовного потенціалу вчителя як інтегрального утворення, що в унікальній і неповторній комбінації поєднує можливе й дійсне, свідоме та несвідоме, суще і належне; взаємопов'язує здібності й здатності особистості до прийняття, переживання й творчого втілення у всіх сферах життєдіяльності базових загальнолюдських цінностей та індивідуальних ціннісних новоутворень. Духовний потенціал – особлива, здатна до саморозвитку система відновлюваних внутрішніх ресурсів духу людини, які виявляються в діяльності, що спрямована на творче втілення загальнолюдських потреб, цінностей та ідеалів у художньо-естетичній, інтелектуальній, моральній професійній діяльності, соціально значущих вчинках, самопізнанні й самотворенні. Духовний потенціал особистості є результатом соціального культурного впливу та самобудівництва й моральної творчості, естетичної й катарсичної діяльності, рефлексії, інтуїтивного осягання.

Компоненти духовного потенціалу пронизують усі підструктури особистості, тому розвиток особистості й розвиток духовного потенціалу є взаємопов'язаними процесами, що зумовлюють діяльність, спілкування, творчість і самотворення людини.

Тренінг розвитку духовного потенціалу вчителя враховує специфіку духовного розвитку особистості, яку відображено в нижчеперелічених ідеях:

- притаманність людині духовного потенціалу як невід'ємної інтегрованої якості особистості;
- взаємозв'язок духовного і професійного розвитку вчителя;
- залежність розвитку духовного потенціалу від соціального оточення, етноментальних особливостей і внутрішньої мотивації вчителя;
- можливість створення духовно збагаченого освітнього середовища;
- необхідність урахування загальних закономірностей розвитку особистості, мотивації, вікових криз, індивідуальних особливостей вчителя під час розвитку його духовного потенціалу;
- можливість самостійного ціннісного вибору вчителем атеїстичної чи релігійної основи розвитку власного духовного потенціалу;
- необхідність підготовки педагога до розвитку й реалізації духовного потенціалу у взаємодії з дитиною як ознаки сучасного педагогічного процесу;
- цілісність впливу на особистість, всі її підструктури дає змогу досягти гармонійного розвитку духовного потенціалу вчителя (етичного, естетичного, розумового), подолати его-центрованість, бар'єри духовного розвитку, сприяти вчинково-діяльнісній та особистісно-перетворювальній активності вчителя;
- поетапність процесу духовного розвитку особистості;
- збагачення сутності професіоналізму вчителя духовним змістом;
- розуміння екзистенційної ролі педагога як вчителя життя.

Метою тренінгу є підвищення рівня усвідомлення вчителем духовного потенціалу, його етичної, естетичної та розумової складових і формування вмінь його актуалізації в професійному й особистісному житті.

Серед завдань, яких дає змогу досягти тренінг розвитку духовного потенціалу вчителя, слід відзначити створення умов для:

- самоусвідомлення, самоаналізу духовних можливостей особистості, отримання матеріалу для рефлексії, інтерпретації та діагностичних висновків;
- опрацювання навчального матеріалу з опорою на наявний духовний та душевний досвід педагога, що робить знання, вміння й навички особистісно значущими;
- налагодження відносин між суб'єктами післядипломного педагогічного процесу, ведення діалогу, продуктивного навчання;
- сприяння збереженню цілісності людської особистості шляхом актуалізації етичної, естетичної, емоційної сфери особистості в процесі навчання;
- сприяння самопізнанню, самовизначенню, самореалізації шляхом залучення до плодів творчості всього людства в різних його іпостасях через власну творчість.

Зміст роботи з педагогами поділяється на такі блоки: 1) діагностичний, що дає можливість вивчити особливості духовного розвитку особистості; 2) стимуляційний, який сприяє розвитку мотивації духовного розвитку, саморозвитку педагога; 3) творчий, на якому відбувається засвоєння цінностей в індивідуальній і сумісній творчій діяльності; 4) корекційний, що передбачає корегування проявів суб'єкта, які перешкоджають розвитку духовного потенціалу педагога; 5) рефлексивний, що передбачає усвідомлення результатів.

Спираючись на зазначені концептуальні ідеї, принципи, тренінг розвитку духовного потенціалу вчителя складається з 10 занять, розрахованих на 22 аудиторні години, темами яких є:

1. Знайомство. Усвідомлення власного духовного потенціалу.
2. Мрія. Формування духовного ідеалу професійного зростання. Розвиток потреби у духовному саморозвитку, визначення перспективи розвитку духовного потенціалу.
3. Любов. Спокій (умиротворення). Радість.
4. Віра. Довіра.
5. Єдність. Духовна взаємодія. Вдячність.
6. Позитивна увага. Світла думка.
7. Творчість. Краса.
8. Самовіддача. Духовний самовияв.
9. Духовне вирішення проблем.
10. Духовне здоров'я. Духовна цілісність.

Заняття містять діагностичні вправи, серед яких значне місце відводиться арт-педагогічним (пантоміми, твори-казки, малюнки, драматизації, обговорення висловів думок великих людей). Пильна увага приділяється

круговим бесідам, які дають змогу здійснювати рефлексію, вправам на самоаналіз, формування саногенного мислення. Елементом занять є аналіз виконання домашнього завдання, пов'язаного з написанням творів, самоаналізів, веденням щоденника, практичним втіленням у життя здійснених рішень.

Тренінг розвитку духовного потенціалу вчителя апробовано в навчально-виховному процесі Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, отримано позитивні результати, що підтверджують діагностичні дані (за діагностичною методикою Е. Помиткіна). Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі **висновки**.

Духовне становлення людини зумовлено її інтерактивною природою, є діалогічним, відбувається шляхом духовної взаємодії, яка активізується в тренінговій роботі. Тренінг розвитку духовного потенціалу дає змогу організувати процес духовної взаємодії, у якій поєднується особистісне й діяльнісне, відбуваються глибинні зміни у свідомості її суб'єктів, пов'язані циклічною залежністю, котрі виявляються в духовній активності та духовному єднанні. У процесі тренінгу створюються необхідні передумови для духовного самовияву педагога в спілкуванні з дитиною, якими є активізація потреби в спілкуванні на духовному рівні, тренування комунікативних вмінь щодо побудови духовних відносин, проблематизація спілкування та подолання комунікативних бар'єрів педагога.

Від особливостей спілкування й мовлення залежить глибина самовияву духовного потенціалу вчителя. Тренінгові вправи дають змогу формувати такі складові вмінь духовного спілкування: конгруентність, розуміння іншої людини, вміння поставити себе на місце партнера, уподібнитися йому через емоційний відгук (емпатію) завдяки стійкому позитивному ставленню до нього.

Отже, тренінг є ефективним методом розвитку духовного потенціалу вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

Список використаної літератури

1. Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга: психологический тренинг как инструментальное действие / Т.В. Зайцева. – СПб. : Речь ; М. : Смысл, 2002. – 80 с.
2. Краткий психологический словарь / под общей ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431с.
3. Оліфіра Л.М. Принципи організації навчальних тренінгів через застосування ІКТ в системі післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс] / Л.М. Оліфіра // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – № 6 (14). – Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/em14/emg.html>.
4. Макшанов С.И. Психология тренинга: Теория. Методология. Практика : монография / С.И. Макшанов. – СПб. : Образование, 1997. – 238 с.
5. Семиченко В.А. Актуальні проблеми реформування системи післядипломної освіти в Україні / В.А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. – № 2. – 2002. – С. 56–60.

Хаустова Е.В. Тренінг розвитку духовного потенціала педагога в системі последипломного образования

В статті розглянуті концептуальні основи, змістові особливості та специфіка організації тренінга розвитку духовного потенціала педагога в системі

последипломного образования. Доказано, что тренинг позволяет повысить уровень осознания учителем духовного потенциала, его этической, эстетической и интеллектуальной составляющих, сформировать умения актуализации духовных возможностей в профессиональной и личной жизни.

Ключевые слова: духовный потенциал, последипломное образование, тренинг.

Khaustova O. Training of teacher's spiritual potential development in the system of the post-graduate education

Conceptual bases, features of content and specific of organization of training of teacher's spiritual potential development in the system of post-graduate education are considered in this article. The author proves that training allows to raise the level of teacher's awareness, his ethics, aesthetic and intellectual constituents of his spiritual potential, to form abilities of actualization of spiritual possibilities in his professional and personal life.

Key words: spiritual potential, post-graduate education, training.